

ficat com aquest «Qui entre si e tu met un *filet*, / met-hi tu la paret» (sembla que en el sentit 'si algú mostra desig de no tenir gaire tracte amb tu, talla-li tu tots els tractes'). *Filet* 'tall de carn de bou fina, d'entre els ronyons i les costelles' [c. 1900, Vogel] (no Lab. 1888, però el català Monlau el registra primerament, c. 1860, com a cast. *filete*), del fr. *filet*, on sembla partir de *fil de l'esquena* com a 'espinada' (oc. mod. *fiu de l'esquino*; Schuchardt, *BhZRPb.* vi, 52). *Filó* [DOrt. 1917; no Lab. 1888 ni Vogel], del fr. *filon* (d'on prové també el cast. *filón* [c. 1800], sembla haver entrat com a terme de les mines pirinenques (Betera, Figols, Aran), zona on ha descendit més al nivell popular (on se sent a parlar també de *filons de llosa*: sovint al Pallars Sobirà, Vall de Gistau, etc.).

Filoc maestr. 'filament, filagarsa': «de repent / ix d'un trau de la cova / un *filoc* com de fum d'incens ardent, / que creix i se sostova ---», Garcia Girona (*Seidia*, 79), i també del seu Vocab. es dedueix que es tracta d'un filament o cosa filamentosa.⁹ D'ací un verb ⁺ *esfilocar-se* per 'esfilagarsar-se, esvanir-se, dissipar-se' que només tinc anotat del passatge següent: «una de les virtuts més amables de l'adolescència és la iniciació del realisme en l'observació dels homes i de les coses del món. Les boires fantasioses que embolquen l'infant, *s'esfiloquen* i es perden, el miratge que separa el seu esperit de la realitat va esdevenint cada dia més sotil i transparent», Coromines (*La Vida Austera* 1, cap. 6, O. C., 689a39).¹⁰ De tota manera l'origen i formació de l'un i de l'altre em semblen clars: encreuament de *floc* amb *esfilat-se*, *esfilagarsar-se* i el seu grup.

Una formació paral·lela degué tenir el grup del francès *filoché* «réseau de soie, de cordonnet» [1743], l'àrea dialectal del qual és francoprovençal Oest (Lionès, Forés, Delfinat) estirant-se una mica més pel Nord (fins a Mâcon i Chalons-sur-Saone) i el Sud (Gilhoc, N. de l'Ardecha):¹¹ la forma *floche* de Chalons («filet»: i «flocher» prendre dans la *floche*) mostra encara el tema pur *FLOCCUS* no contaminat per *FILUM*, cf. fr. *floche* «effilure» fr. ant. *flochier* «peigner, carder» (*FEW* III, 624b). D'aquest mot francès es degué manllevar el cat. *filoja* «filats per a caçar ocell», «punto de malla» que el *DAG.* registrava a la Pna. de Vic, i *AlcM* el localitza al Vallès i el Vendrell;¹² la 2.ª acc. és la coincident amb l'ètimon francès i la que ens assegura l'olotí MVayreda: «la bufanda de finíssima *filoja* de llana rosa», «ab sa vesta del color de la celèstia, ab son cos esculptural cenyit de rosada *filoja*» (*Sang Nova*, II, §§ 6 i 12, pp. 131, 163). La *-j-* s'explica com a ultracorrecció de la *ts* de la forma *fiolotso* de l'Ardecha, com sigui que en el Tarn i part de la Lozera la *-j-* catalana s'ensordeix en *ts*, i per arribar al català des de l'Ardecha hagué d'haver-se estès fins a nosaltres a través del Tarn.¹³

Filosa (aparell de filar), nasqué com a abreuament d'un arcaic *roca filosa* format amb el germ. comú *rōkko* 'filosa', acceptat quasi generalment pel ll. vulgar, però en cat. i occità es confonia amb el pre-romà *rōkka* 'penya', ço que obligava a afegir-hi l'adjectiu

*filosa*¹⁴ amb el sentit de 'filamentosa, embolcada de fil' per diferenciar-lo de la «roca pedregosa» (o 'roca' ras i curt), però després *roca* fou silenciada del tot per acabar d'eliminar l'ambigüitat, i quedà només l'antic adjectiu *filosa* en forma de substantiu. En català apareix documentat continuament des del S. XIII, en què *RMA.* el dóna com a traducció del moss. *rūikka* (aquest en lletres aràbigues), i també *filosa* com a glossa romànica del ll. *colus* (veg. Griffin, p. 247), ço que mostra que aquest havia estat acceptat fins per l'hispano-àrab, com ho comprova també *PAlc.*¹⁵

Després, i ja des de fi S. XIII, en tenim testimonis en textos de totes les èpoques: «Nós feem fer sagetes en semblança de *filoses*», Jaume I (*Crònica*, 248); doc. de 1370 a St. Celoni (*BABL* XII, 139) i de 1380 a Ribes (id. v, 471): «II *filoses*, 1 spasa, 1 coltell de penistre», i un altre del S. XIV, a Sta. Coloma de Queralt («item l'àspia pintada ab la *filosa*», *AlcM* s. v. *àspia*); en Eiximenis repetidament: «e-s posen alt en la sgleya: / veja-les l'enamorat! / No saben què s'és *filosa* / car lexen-la al marit; / tant volerer fines-tregen / quant passen los cavallers / ---» en una proficació del *Libre de les Dones* (*EntreDL* I, 171.v.42); «véu un hom en la ciutat on ell era, que féu un torn en lo qual una fembra filava més en un dia que altra no faia en sa *filosa* en deus»; «la muller --- lançà la *filosa* e acollí-ls bé», St. VicentF (*Quar.*, 288.114); «ab les clavilles / ferir de punta / la pell pus junta / e vergonyosa; / ab fus, *filosa*, / arrancar l'ull»,¹⁶ JRoig (*Spill*, 9572); «filar --- la *filosa*: colus; lo fus ---», OPou (*TbPu.*, 310); «la cagalosa / poc deu pendre la *filosa*», *Colloqui de Dames* (v. 932).

Modernament el mot ha seguit usant-se fins als límits de la llengua, en tots sentits: *filōza* fins a Andorra (Arcavell, 1936) i les valls més altes del Pallars (C. i Vall Ferrera, 1932-4), fins al val. (Xiva de Morella, 1961, i cf. les cites que dono de MGadea), i les Illes: *filōz* mall. (*BDLC* IV, 294), *sə filōzə* eiv. (St. Vicent de Sa Cala, 1963; PzCabr.); i en el llibre de l'Arx. Salvador un «peu de filoua» menorquí (amb gravat, etnogràficament ben interessant, II, 285). Que un mot com *filosa* vagi existir també en parlars moss. i d'ací vagi passar a l'Àfrica es podria deduir del bereber, on trobem com a nom de la filosa en diversos dialectes *jileš*, *afileš*, *falsu*, estudiats per Schuchardt, que ja va adonar-se de la procedència romànica, de *FILUM*.¹⁷ Deu haver-hi també paral·lisme almenys —ço fins un calc?— en un mot basc dialectal *irulai* que el labortà S. Pouvreau (S. XVII) registra per a «quenouille», a relligar evidentment amb el romanisme basc *iru* 'fil' (< *FILUM*), cf. bc. comú *irun* o *iruin* 'filar' i *bnav.*, *guip.* i *lab.* *irule* «hilanderà».

Vaig demostrar ja l'etimologia i mètode formatiu de *filosa* en el *DCEC* (RUECA), a propòsit dels problemes que s'han vist en la determinació i transmissió del germanisme *ROKKO* en romànic (cast. *rueca*, port. *roca*, it. *rocca*), article on deixaré alguns detalls potser no sense interès ací. En transcripció la part més essencial. El germanisme «se encuentra sólo en cast.-port. y en it.-sardo-rético, pero siendo ajeno al fr., oc. y cat.